

## Projekty

### Gustav Machatý v kontextu české a světové kinematografie

#### Prolog

Gustav Machatý se jako jeden z mála českých režisérů první poloviny 20. století dokázal svou prací prosadit v širším mezinárodním měřítku, a to jak po stránce umělecké, tak i obchodní. Jeho nejslavnější filmový titul – EXTASE, realizovaný ve třech jazykových verzích (české, německé, francouzské), se po svém dokončení dostal, byť zásahem cenzury někdy se zpožděním, do kin ve většině zemí Evropy, ve Spojených státech, ve Střední a Jižní Americe a také v Asii. Navzdory celosvětovému úspěchu EXTASE a vysoké profesionální úrovni Machatého dalších filmových děl natočených na přelomu dvacátých a třicátých let (KREUTZEROVA SONÁTA; EROTIKON; ZE SOBOTY NA NEDĚLI) česká filmová historiografie nevěnovala tomuto režisérovi adekvátní pozornost. Jediný ambicióznější pokus podrobněji zmapovat Machatého kariéru představuje článek Jaroslava Brože a Myrtila Frída z roku 1969 publikovaný v časopise *Film a doba*.<sup>1)</sup>

Ani sté výročí narození Gustava Machatého v roce 2001 nevyvolalo u české odborné veřejnosti výraznější aktivitu, až na několik dílčích studií vypracovaných pro sborníky textů, jejichž vydání se uskutečnilo z iniciativy rakouských filmových historiků. První z těchto publikací, která vyšla v roce 2001, je věnovaná výhradně filmu EXTASE. Příspěvky v ní obsažené se podrobně věnují produkčnímu zázemí, okolnostem distribuce jednotlivých jazykových verzí filmu nebo EXTASI zkoumají v rámci estetických či sociologických analýz.<sup>2)</sup> Druhá kniha publikovaná o čtyři roky později sleduje celou Machatého filmařskou dráhu.<sup>3)</sup> Sborníky přinášejí řadu zcela nových či upřesňujících poznatků a pozoruhodným způsobem rozkrývají režisérovu osobnost a jeho tvorbu. Mimořádně cenná je různorodost přístupů zúčastněných odborníků z Rakouska, Česka, Itálie, Německa a USA. Tato pestrost a kosmopolitnost obou knih zdůrazňující mezinárodní charakter Machatého osobnosti na druhou stranu nabízí prostor k pohledu na Gustava Machatého coby režiséra, který vzešel z českého filmového prostředí a který s ním byl svým způsobem „svázán“ i během svého pobytu v emigraci. Skutečnost, že světového renomé Machatý dosáhl filmy natočenými pro zdejší produkční firmy, pro mne představuje další důvod pokusit se o rekapitulaci jeho profesionální dráhy jako nedílné součásti určitého kinematografického prostředí. Přitom plánovaná publikace se bude na rozdíl od svých rakouských předchůdkyň při popisu české části Machatého kariéry důsledněji opírat o pečlivý průzkum písemných materiálů uložených v českých archivních institucích.

#### Prameny základního výzkumu

Třetíletý badatelský projekt nazvaný „Gustav Machatý v kontextu české a světové kinematografie“, jehož realizace započala v roce 2005 díky podpoře Grantové agentury České republiky,

1) J. B r o ž – M. F r í d a, Gustav Machatý. Legenda a skutečnost. *Film a doba* 15, 1969, č. 4–7.

2) Armin L o a c k e r (ed.), *Ekstase*. Wien : Filmarchiv Austria 2001.

3) Christian C a r g n e l l i (ed.), *Ein Filmregisseur zwischen Prag und Hollywood*. Wien : Synema 2005.

navazuje na moji předchozí spolupráci na výše zmíněné knize *Ekstase* a s tím spojený průzkum historických dokumentů. Dílčím cílem projektu bylo dohledat dosud neznámé prameny, přičemž základní výzkum se soustředil především na primární archivní prameny – fondy kinematografických společností, státních institucí či osobní fondy uměleckých osobností, které v určité době byly s Gustavem Machatým v bližším profesionálním kontaktu. Vzhledem k režisérovu téměř třicetiletému tvůrčímu pobytu v cizině (Rakousko, Itálie, USA, Německo) bylo nezbytné zaměřit se kromě domácích archivů také na materiály uložené v zahraničních archivech a knihovnách ve výše zmíněných zemích, včetně zahraničních periodik.

V současnosti se projekt nachází v závěrečné fázi, kdy byl dokončen průzkum ve vybraných institucích. Nové poznatky o Machatého pobytu v Hollywoodu přineslo bádání v amerických archivech a knihovnách – Library of Congress, Museum of Modern Art v New Yorku, New York State Archives v Albany, University of California v Los Angeles. Nejcennější materiály se nacházejí v Margaret Herrick Library (filmové scénáře, scénáře nerealizovaných projektů, korespondence s MPAA atd.) a v archivu University of Southern California (především materiály k Machatého filmům natočeným pro Metro-Goldwyn-Mayer). Z navštívených evropských institucí (Biblioteca Luigi Chiarini – Centro Sperimentale di Cinematografia, Deutsche Kinemathek, Bundesarchiv-Filmarchiv) bych zdůraznil význam vídeňského Filmarchiv Austria, kde se nachází pozůstalost Gustava Machatého, kterou archivu věnovala jeho druhá manželka Helga Machaty.

Z českých institucí jsem se soustředil především na dokumentaci uloženou v Národním filmovém archivu (fond Elektafilm, osobní korespondence s archivářem B. Veselým atd.), Národním archivu (fond Policejní ředitelství, fond MPOŽ), v Archivu Ministerstva zahraničních věcí (fond III. sekce, Osvěta), v Literárním archivu Památníku národního písemnictví (osobní fond Vítězslav Nezval). Během projektu jsem spolupracoval také s kolegy z oblastních archivů a muzeí v Pardubicích, Chrudimi a Havlíčkově Brodě. Podařilo se také navázat kontakt s režisérými žijícími příbuznými – manželkou Helgou Machaty a sestřenicí Marií Vondřejcovou, i když realizované rozhovory potvrdily nutnost uvážlivého přístupu k informacím v nich obsažených. Další pramen poznatků poskytlo oddělení orální historie NFA v záznamech rozhovorů vedených s Machatého spolupracovníky (J. S. Kolár, Jan Stallich).

### *Výsledná struktura studie*

Z faktografického hlediska vycházím při přípravě konečného textu z konfrontace tří druhů získaných poznatků:

1. vylíčení situace samotným režisérem (dobové články, rozhovory, texty, korespondence);
2. obraz, který o Machatém a jeho tvorbě vytvářela dobová média (časopisy);
3. informace pocházející z primárních archivních pramenů.

Zdůraznění výzkumu primárních archivních zdrojů souvisí se záměrem nesoustředit se pouze na Machatého osobnost a jeho tvorbu, ale nejméně stejnou pozornost věnovat dobovému kinematografickému kontextu, situaci konkrétní země, ve které režisér v daném období působil. Hlavním cílem projektu je tedy zasazení Machatého tvorby do obecné společenské, kulturní a především filmařské situace (např. Československo v období mezi dvěma světovými válkami, emigrantská komunita v Hollywoodu třicátých a čtyřicátých let).

Text výsledné studie bude koncipován chronologicky jako historická rekonstrukce režisérový kariéry, v níž se propojuje pozice umělce-režiséra s pozicí filmového podnikatele, obchodníka.

Ostatně Machatému tento aspekt práce režiséra rozhodně nebyl cizí, často participoval na svých projektech jako producent, resp. koproducent.

Během své profesionální dráhy Gustav Machatý natočil jedenáct celovečerních hraných filmů. Právě počet titulů ovlivní i konečnou strukturu studie, která by měla být (předběžně) rozdělena do odpovídajícího množství kapitol. V každé z nich se chce zaměřit na některý z jevů typických pro dobovou kinematografii, ať už českou, evropskou, nebo zámořskou.

Příklady témat některých kapitol z různých období:

KREUTZEROVA SONÁTA (1926)

Téma: Počátky formování českého filmového průmyslu

ZE SOBOTY NA NEDĚLI (1931)

Téma: Nástup zvukového filmu v české kinematografii

EXTASE (1932)

Téma: Propagace československé kinematografie v zahraničí

JEALOUSY (ŽÁRLIVOST, 1945)

Téma: Emigrantská komunita v Hollywoodu

Tato témata, vybraná vždy ve vztahu k Machatého tvorbě, rozpracuji v širších souvislostech. Machatého osobnost by zde měla fungovat jako názorný příklad určitých provozních mechanismů typických pro dobovou kinematografii.

Zmíněné historicky zaměřené pasáže, které budou tvořit základ studie, doplní paralelní linie méně rozsáhlých tematických a formálních analýz Machatého filmových děl. V nich obsažená charakteristika režisérova uměleckého stylu zkompletuje zamýšlenou rekapitulaci profesionální dráhy jednoho z nejvýznamnějších filmařů české kinematografie. Profesionální dráhy formované nejen osobností samotného režiséra, ale i prostředím, v němž se snažil uplatnit svůj talent.

J i ř í H o r n í č e k

*(Grantový projekt GAČR číslo 408/05/2091;*

*Národní filmový archiv; 3. rok řešení; j.hornicek@email.cz)*